

over niet te licht denken: in veel gevallen ontbraken de meest elementaire gegevens en moest uitgebreid archiefonderzoek worden verricht, waarna ingewikkelde berekeningen moesten worden uitgevoerd. Dit laatste was alleen mogelijk dankzij de moderne spreadsheet-techniek. Wat er aan cijfermateriaal in het boek wordt gepresenteerd zijn steeds de bewerkte gegevens, zoals die zijn geprepareerd voor invoering in het model van de nationale rekeningen. Dat levert heel veel waardevol materiaal op, maar het boek had mijns inziens aan betekenis gewonnen als Jansen dichter bij de bronnen was gebleven door de cijferreeksen te publiceren zoals die in bepaalde archiefbronnen werden aangetroffen. Al dit archiefonderzoek is nu in feite voor eenmalig gebruik geschied. Een bronnenkritische uitgave van de gegevens had de bruikbaarheid van het werk sterk vergroot.

De cijfermatige reconstructies in het boek zijn in hoofdzaak opgebouwd op basis van onderzoek in drie bedrijfstakken: de metaalnijverheid, inclusief de (houten!) scheepsbouw, de textielnijverheid en de voedings- en genotmiddelenindustrie. In een slothoofdstuk wordt nog aandacht besteed aan enkele kleinere industrietakken: de papierijverheid, de chemische industrie en de leernijverheid. Anders dan de titel suggereert, laten de beschrijvingen per bedrijfstak zich niet lezen als samenhangende bedrijfsgeschiedenissen, met aandacht voor de ontwikkeling van product- en factormarkten, productiewijzen of institutionele factoren. Alles draait om de reconstructie van productie- en toegevoegde waarden. In dit opzicht is het boek niet vergelijkbaar met het standaardwerk van J. A. de Jonge uit 1968 over de industrialisatie in Nederland in de negentiende eeuw, waarin juist veel informatie is te vinden over bedrijfstaksgewijze ontwikkelingen. Het ligt in de aard van het nationale-rekeningenparadigma dat er weinig aandacht is voor het onderscheid tussen bedrijven die op traditioneel-ambachtelijke of modern-industriële wijze produceerden, of voor de regionale verscheidenheid. Al met al is dit boek qua probleemstelling en uitwerking nogal beperkt, hoezeer ook onnoemelijk veel werk is verzet bij het verzamelen en bewerken van de gegevens.

De conclusie is buitengewoon interessant: de *communis opinio* van de oudere generatie, hoofdzakelijk opgebouwd uit kwalitatieve gegevens en om die reden door Griffiths en De Meere als onvoldoende onderbouwd terzijde geschoven, wordt door deze kwantitatieve exercitie volkomen bevestigd: er was nauwelijks industriële groei in de eerste helft van de negentiende eeuw; de effecten van de moderne industrialisatie bleven beperkt, omdat die in hoofdzaak plaatsvonden in enkele door de overheidspolitiek kunstmatig gecreëerde enclaves. In het licht van de hierboven geschetste ontstaansgeschiedenis van het project is dat een opmerkelijke uitkomst.

Ad Knotter

J. Joor, *De adelaar en het lam. Onrust, opruiing en onwilligheid in Nederland ten tijde van het Koninkrijk Holland en de inlijving bij het Franse Keizerrijk (1806-1813)* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 2000; Amsterdam: De Bataafsche leeuw, 2000, 864 blz., ISBN 90 6707 520 5).

Dit is typisch één van die proefschriften die tweeërlei reacties oproepen: positieve bij liefhebbers van feiten, gebeurtenissen en verhalen en negatieve bij de voorstanders van de grote lijn en de brede verbanden. Eveneens is dit één van de werken die ons een andere kijk op een bepaald aspect van de geschiedenis geeft. Concreet gezegd gaat het om de houding van de

Nederlandse bevolking in de jaren 1806-1813. Volgens het gangbare geschiedbeeld zou de bevolking zich gelaten bij de Napoleontische overheersing hebben neergelegd en kwam men pas eind november 1813 in opstand. Joor neemt afstand van dat volgens hem vooral door H. T. Colenbrander gevestigde beeld en hij doet dat met verve.

De auteur is als het ware als een stofzuiger door tal van centrale (Nederlandse en Franse), departementale en lokale archieven gegaan en heeft daaruit een kleine 1000 op zichzelf staande voorvallen van onrust gedestilleerd. Onrust omschreven als openbare ordeproblemen of bedreigingen van de publieke veiligheid. 'Gewone' misdaden zijn steeds terzijde gelegd. Na een verdere selectie is uiteindelijk een werkbestand van 586 gevallen van onrust overgebleven, wat als een minimum moet worden beschouwd.

Op dit werkbestand heeft Joor een aantal analyses losgelaten. Hij komt tot acht onderzoekscategorieën die wat vorm betreft een aantal gemeenschappelijke kenmerken bezitten: oproer, rel, oploop, ongeregelheden, baldadigheden, staking, complot en overig. De categorie ongeregelheden scoort 41%; 31% behoorde tot de grootschalige en wat vorm betreft ernstige ordeverstoringen, namelijk oproeren, rellen en oplopen. Het westen des lands was ook na correctie naar bevolkingsaantallen duidelijk het onrustigst. De zaterdag was de kalmste dag; de zondag daarentegen vormde de topdag, net als elders in Europa. Wat jaren betreft waren 1809 en 1813 de onrustigste jaren. Joor onderscheidt vijf hoofdoorzaken van onrust: dienstplicht, overheidsheffingen, gezagsaanmatiging, godsdienstige en kerkelijke zaken, en arbeids- en burgerconflicten. De meeste onrust ontstond in samenhang met de eerste drie onderwerpen.

Vervolgens neemt de auteur de reacties van de overheid onder de loep, waarbij hij voor drie invalshoeken kiest: preventie, repressie en correctie. In het afsluitende hoofdstuk worden ook vergelijkingen met andere Europese landen gemaakt. Joor stelt dat de tegenstand van de Nederlandse bevolking tegenover de opgedrongen Napoleontische regimes omvangrijk en gevarieerd is geweest en dat het westen van Holland tot de meer oproerige delen van het keizerrijk heeft behoord. Het verzet moet als traditioneel worden geduid; geen 'modern-nationaal' verzet. Zijns inziens zijn de Nederlanders in de jaren 1806-1813 naar moderne maatstaven gemeten 'lammeren' geweest, die zich echter op hun manier en met hun middelen als 'furiën' hebben verzet. Onder de bijlagen treft de lezer onder andere het werkbestand van alle gevallen van onrust en verder de nodige grafieken en kaarten aan.

Het is een zeer leesbaar boek geworden, goed en helder geschreven en fraai geïllustreerd. De auteur gebruikt nauwelijks sociologische theorieën en uitgangspunten; hij heeft zich toegelegd op het degelijke, oude vertrouwde historische handwerk. Alles wat hij aanstipt wordt duidelijk uiteengezet, beschreven en van commentaar voorzien. Als zodanig is deze proeve van bekwaamheid zeker geslaagd. Mijns inziens is door Joor overtuigend aangetoond dat onze visie op het in dit boek behandelde aspect van de Franse tijd moet worden bijgesteld.

Uiteraard heb ik wel een paar opmerkingen en kanttekeningen. In de eerste plaats het feit dat uit het bronnenmateriaal alleen de visie van de machthebbers naar voren komt, die nogal snel met het etiket onrust werkten, hetgeen een vertekend beeld kan opleveren. De auteur is zich hiervan bewust, maar toch! Verder zou het boek, mijns inziens, aanmerkelijk aan kracht hebben gewonnen als een eindredacteur het manuscript minutieus onder handen zou hebben genomen en bekort. Joor gaat wel érg ver bij het beschrijven van alle zaken die hij tegenkomt, bijvoorbeeld het inleidende historische overzicht, de inleidingen bij de paragrafen, het financiële stelsel van Gogel, de diverse jaarlichtingen van de conscriptie, acht bladzijden over het bezoek van Napoleon aan de Hollandse departementen in 1811, etcetera. Alles zeer leesbaar weliswaar, maar op deze plaats bepaald te veel van het goede.

Ook heb ik bedenkingen over de beperking die de auteur zich heeft opgelegd in ruimte en tijd. Wat de geografische ruimte betreft heeft Joor besloten het kerngebied van het onderzoek te bepalen tot Nederland boven de grote rivieren, omdat een systematisch archiefonderzoek op alle administratieve niveau's voor de gehele periode 1806-1813 in feite alleen mogelijk was voor het gebied dat tijdens de inlijving bekend stond als de Hollandse departementen (grosso modo Nederland minus Brabant, Zeeland en Limburg). Toch is incidenteel (voor Limburg) en redelijk systematisch (Brabant en Zeeland tot 1810) informatie verzameld en verwerkt, steeds met een aparte status. In dit geval zou-ik de voorkeur hebben gegeven aan of deze gebieden in het geheel achterwege laten of tenminste de provinciale archieven van Brabant, Zeeland en Limburg hebben doorgenomen.

Ook zou er heel wat voor te zeggen zijn om het jaar 1795 als beginpunt te nemen. Immers, welke subperiodes en onderscheidingen men ook neemt, de jaren 1795-1813 vormen in de Nederlandse geschiedenis een geheel, met als overheersend element de relatie tot Frankrijk, indirect in het begin en steeds directer wordend. Deze relatie is in toenemende mate de oorzaak van en de aanleiding tot de onrust. Maar goed, elke auteur heeft recht op zijn eigen afbakening van het onderwerp. Hoe dan ook, mogelijk gaat Joor zelf de jaren 1795-1806 nog eens behandelen; ik zal daar in ieder geval naar uitzien.

Henk Boels

S. van der Velden, *Slakingen in Nederland. Arbeidersstrijd 1830-1995* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 2000; Amsterdam: Stichting beheer IISG, N1WI, 2000, 387 blz., + cd-rom, f79, 90, ISBN 90 6861 191 7).

Zelf heb ik literatuur en knipselmappen over stakingen in de boekenkast chronologisch bij elkaar staan. Daardoor kan ik snel iets vinden over een bepaalde staking (voor zover ik iets heb natuurlijk) en houd ik overzicht over het geheel. Het project van Van der Velden om een alomvattend overzicht van de arbeidsconflicten in de negentiende en twintigste eeuw te maken, met algemene tendensen samengevat in boekvorm en een korte beschrijving op de bijgeleverde cd-rom van bijna 15.000 bekende stakingen tussen 1830 en 1995 (feitelijk 1999), komt mij dan ook sympathiek voor. Het is eventjes spannend als de cd-rom zichzelf op de computer installeert en enkele vragen aan de lezer stelt, maar daarna kan er in het bestand van Van der Velden flink worden gezocht, zowel vrij als op bedrijfsnaam, beroep, plaatsnaam en vakcentrale. Voorts kan men specificeren naar periode en aantallen stakers. Ik weet nu welke stakingen in mijn huidige woonplaats hebben plaatsgevonden. Wie een bekende staking zoekt, moet soms wat doorzoeken, want 'toneelspelers' levert niet de beroemde staking uit 1920 op, 'toneel' wel; 'winkelbedienden' niet de eerste georganiseerde staking in 1910, 'bedienden' wel. Helaas heeft Van der Velden bij die laatste de verkeerde bond genoemd. Het was de moderne Algemeene, die deze staking organiseerde en niet het standsgevoelige Mercurius, dat destijds aan staken nog niet toe was. Waarschijnlijk is het misverstand te wijten aan het feit dat beide bonden later gefuseerd zijn en de nieuwe organisatie als Mercurius bekend is gebleven. Een zoekactie op de cd-rom levert steeds een overzicht van de gevonden stakingen op en geeft bij elke staking de details. Wie meer over een bepaalde staking wil weten, kan met de verwijzingen verder. Vanaf 1920 kan men bovendien zelf grafieken maken met betrekking tot landelijke ontwikkelingen,